

CIRILLBETŰS SZLÁV SZÖVEGEK NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÁTÍRÁSA.

A cirillbetűs szövegek átírása minden országban komoly gondot okoz a könyvtárosoknak. A kérdésnek ugyanis sokkal több vonatkozása van, mint azt a szláv nyelveket nem ismerők az első pillanatban gondolják.

A cirillbetűs szövegek átírására vonatkozólag úgy szólván minden nyugateurópai országban az az elv uralkodik, hogy a cirill betűkkel írt szöveget a *kiejtésnek* megfelelően a *nemzeti* helyesírással kell átírni. Ennek megfelelően például az orosz *Čechov* nevet angolul *Chekhov*, franciául *Tchékhov*, olaszul *Cekhov*, németül *Tschechhoff*, lengyelül *Czechow*, magyarul meg *Csehov* alakban szokták írni. Már ebből az egy példából is látni, milyen nehézséget jelent ez a tarkaság egy nemzetközi tudományos bibliográfia összeállítója vagy használója számára. Ugyanaz a könyv a különböző bibliográfiákban a legkülönbözőbb helyekre kerül, ami természetesen a bibliográfiák használatát nagymértékben megnehezíti.

A példának felhozott *Csehov* név azonban távolról sem szemlélteti az európai népeknél dívó átírásokkal járó nehézségek összességét. Ez a példa csupán csak arra mutat rá, hogy a különböző bibliográfiákat használó könyvtárosnak nem elég a saját irodalmának átírási szabályait tudnia, hanem ismernie kell az összes nyugateurópai országokét is.

Ennél sokkal komolyabb probléma elé állítja a könyvtárost az az elv, hogy a cirillbetűs szövegeket *kiejtés* szerint kell átírni. Itt legfőképpen az orosz nyelv támaszt sok nehézséget. Eltekintve attól, hogy a szláv nyelvekben és így az oroszban is számos olyan hang van, amely a nyugati nyelvekben egyszerűen hiányzik, így tehát a hang jelölésére szolgáló betű sem lehet meg (pl. a mélyhangú *i*, amelyet a lengyelben *y*-nal jelölnek), az oroszban az írás és a kiejtés közti sokszor nagyon éles különbség szinte megold-

hatatlan probléma elé állítja a címfeltevőt. Tudni kell, hogy az orosz helyesírás etimológikus. Az oroszok a szavakat nem a mai irodalmi nyelv valódi kiejtése szerint írják, hanem a kiejtéstől teljesen függetlenül a szó *eredetének* megfelelően jelölik. Az oroszban ugyanis a hangsúly következtében számos hangfejlődés történt. A hangsúlytalan szótagok magánhangzói szintelenebbé váltak, sőt némelyik magánhangzó egészen mássá fejlődött. Például a hangsúlytalan helyzetben álló *o* *a*-vá fejlődött, az *e* *i*-vé stb. Másfelől a hangsúlyos *je* bizonyos esetekben *jo*-vá lett. Mindezek a változások azonban az írásban nem jutnak kifejezésre. A szó írásképe ma is olyan, mintha ezek a változások a kiejtésben egyáltalában nem történtek volna meg. Például a *Potemkin* alakban írt név helyes kiejtése *Patyomkin*, mert itt a második szótagon lévén a hangsúly, a hangsúlyos *je* (az oroszban az *e* *mindig je*-t jelöl!) *jo*-vá, a hangsúlytalan első szótag *o*-ja pedig *a*-vá fejlődött. PUSKIN *Oegin*-nak írt költeménye címét viszont *Anyegin*-nek kell olvasni és nem *Anyogin*-nak, mint azt *Patyomkin* alapján gondolná valaki. A *kiejtés* szerinti helyes átíráshoz tehát okvetlenül ismerni kell az orosz hangsúlyviszonyokat. Ez azonban egyáltalában nem könnyű. Először is az orosz hangsúly szabad, azaz nincs egy szótaghoz kötve, mint például a magyarban, hanem ugyanabban a szóban is változhatik a helye, aszerint, hogy alanyesetről vagy ragozott esetről van-e szó. Másodszor, és gyakorlati szempontból ez a legsúlyosabb, az orosz szövegekben a kiejtést módosító hangsúlyt egyáltalában nem jelölik, kivéve természetesen a pedagógiai célzattal írt nyelvtanokat vagy olvasmányokat. Mindenesetre a legnagyobb ritkaság, hogy a hangsúlyt a könyvek címszövegében feltüntetnék, legalább is én ilyen könyvet még sohasem láttam. Ha tehát valaki az orosz könyvek szerzőinek nevét és a könyvek címét a kiejtés szerint helyesen, vagy legalább is megközelítő pontossággal akarja felvenni, nem elég a cirill betűk hangértékét ismernie, sőt nem elegendő tudni oroszul olvasni, hanem elengedhetetlenül szükséges, hogy a címléíró teljesen otthon legyen az orosz hangsúlyozási kérdésben és tökéletesen ismerje az orosz beszélt nyelvet is. Talán felesleges megemlítenem, hogy ilyen követelményekkel nemcsak nálunk, de még a nyugati országokban sem lehet fellépni a könyvtárosokkal szemben.

Sokal enyhébb ugyan a helyzet a bolgár szövegeknél, de itt is számos akadálya van a kiejtesszerinti átírásnak. A bolgárban is

nagy szerepet játszik a hangsúly, a hangsúlytalan szótagok magánhangzói itt is érezhetően redukálódnak és megváltoznak, bár nem olyan nagy mértékben, mint az oroszban. De itt is vannak hangok, amelyek hangsúly alatt lényegesen másképp hangzanak, mint hangsúlytalan helyzetben. Például a ѣ hangsúlyos helyzetben igen sokszor *ea*, *ja*, míg hangsúlytalan helyzetben csupán *e*. A hangsúly természetesen itt is szabad és itt sem jelölik. De ettől eltekintve van itt is olyan hang, amely a magyarban teljesen idegen és persze jele sincs a magyar helyesírásban. Ez a ѣ, ѣ-val jelölt nyílt *o*-szerű (de az *o*-tól élesen megkülönböztetendő) hang. Hogy ezt a hangot magyar helyesírással eddig hogyan próbálták átírni, nem tudom. Sem az Akadémia helyesírási szabályzatában, sem másutt nem sikerült eddig nyomára akadnom.

Lényegesen más a probléma a cirillbetűs szerb szövegek átírásánál. A szerb helyesírás szigorúan fonetikus, itt tehát olyan nehézségek egyáltalában nem tornyosulnak az átírás elé, mint az oroszban. Sőt a szerb nyelvben nincsenek olyan hangok sem, amelyeknek az átírása például a magyarban komoly problémát jelentene. Itt egészen más okok szólnak a jelenleg szokásos átírás ellen. Tudniillik a szerb és a horvát nyelv egy és ugyanaz a nyelv. Néhány apró eltérésen kívül az a legnagyobb különbség köztük, hogy a szerbek cirill betűkkel, míg a horvátok latin betűkkel írnak. A kétféle írás következtében tehát előfordulhat — és a mai átírási szabályok mellett számtalanszor elő is fordul —, hogy ugyanaz az ember, esetleg ugyanannak az embernek ugyanaz a munkája két különböző alakban szerepel a katalógusban: egyszer a horvát helyesírás szabályai szerint (pl. *Ćorović*), máskor meg magyar — vagy más nyugateurópai — helyesírással (pl. *Tyoro-vity*). Az egyik esetben ugyanis, latin lévén az írás, az összes mellékjelek és egyéb helyesírási sajátosságok pontos visszaadása, a másik esetben pedig a magyar helyesírásnak megfelelő elnagyoló, pontatlan átírás a szabály. Mert bár például a horvát *ć*-nek megfelelő szerb *ћ* hangnak a magyar *ty*-vel (de semmiesetre sem *cs*-vel!!) való átírása eléggé megközelíti a szerb hang kiejtését, pontosnak egyáltalában nem lehet nevezni, mert az illető hangot a magyarban hozzávetőleg *tys*-nek kellene jelölni.

Ebből a vázlatos ismertetésből is, azt hiszem, elég világosan kitűnik, hogy a mai elv, a kiejtésszerinti átírás, olyan feladatok elé állítja a könyvtárak tisztviselőit és a bibliográfiák összeállítóit,

amelyeknek vajmi kevés könyvtáros tud megfelelni. De erre nincs is semmi szükség. Amint nem kívánja senki sem, hogy az *angol* könyv címét *kiejtés szerint* is átírja a címfelvevő, ugyanúgy nem kívánhatjuk tőle azt sem, hogy az *orosz* címet fonetikusán írja le. Hiszen ha az angol szerzők nevét szabad, sőt kell az eredeti angol helyesírás szerint leírnia és nem kell törődnie annak a kiejtésével, érthetetlen következetlenség, ha az orosz szerző nevénel viszont a név pontos orosz kiejtésének feltüntetését követeljük. Pedig hát az angol nyelvet tudók száma nemcsak Nyugat-Európában, de nálunk is messze-messze túlhaladja az orosz nyelv ismerőit! Az egyetlen helyes elv tehát teljesen elvetni a *kiejtés* szerinti átírás elvét és tisztán csak a *betűk átírására* szorítkozni. Az átírónak tehát nem orosz, bolgár stb. *hangokat*, hanem orosz, bolgár stb. irodalomban használatos cirill *betűk* átírási szabályait kell megtanulnia. Ez, mondanom sem kell, lényegesen könnyebb feladat. Míg a hangok átírásánál a *nyelvet* is kifogástalanul kellett tudnia, addig a betűk átírásánál voltaképpen csak a cirill betűket kell ismernie. Sőt még azt sem, hiszen a címleíró-szabályzatban közölt táblázat ebben könnyen kiegészítheti.

Egyszóval, a betűátírás (transzliteráció, az eddigi transzkripció helyett) lényege az, hogy tekintet nélkül a nyelvre, a cirill betűket mindig egy és ugyanazon latin betűvel írjuk át. Ez volna az ideális transzliteráció. Sajnos azonban a valóságban ezt a szabályt ilyen mereven nem alkalmazhatjuk. Ugyanis a különböző szláv nyelvekben ugyanazt a cirill betűt néha lényegesen eltérő hangok jelölésére foglalták le. Ezt pedig az érthetőség, a szövegűség és a nemzeti jelleg megkülönböztetése miatt tekintetbe kell vennünk. Például a cirill *р* minden szláv nyelvben a *g* jelölésére szolgál, kivéve az ukránt (vagy más néven kisoroszt), ahol *h* a hangértéke, míg a *g* hangot egy, a többi szláv ábécében ismeretlen jellel jelölik. Vagy ugyancsak minden szláv nyelvben *и*-t jelent a cirill *и*, csak az ukránban nem, mert itt *у*. Ennek természetesen nyelvtörténeti okai vannak. Mármost hiba volna egy ukrán *р*-t *g*-vel átírni, mert ezzel egyrészt esetleg a szöveg homályossá válnék (a *g*-vel hangzó szó esetleg mást jelent), másrészt a szövegből nem tűnnék ki a könyv ukrán nyelvi jellege. Még inkább vonatkozik ez a *и*-re. Vagy például teljesen hamis képet kapnánk a szövegről, ha az ó-egyházi szlávban (az oroszban

és a bolgárban a szó végén elhagyható) Ъ-t egyszerűen jelöletlenül hagynók.

Ezek a példák tehát arra mutatnak, hogy a betűátírást a maga rideg következetességével mégsem vihetjük keresztül. Ez azonban nem jelenti, hogy a betűátírás elvét most már teljesen feladjuk. Legfeljebb némileg módosítanunk kell. A cirill betűk általános érvényű egységes átírása helyett kénytelenek vagyunk különbséget tenni a cirill ábécét használó egyes szláv írásbeliségek között és az egyes nyelvek szerint külön-külön megállapítani az egyes cirill betűk átírását. Bár ez már jelentékeny nehézségeket jelent a könyvtári tisztviselők számára, hiszen most a címfelvétel előtt először el kell dönteni, hogy a cirillbetűs szöveg milyen nyelven van írva, ez a feladat még mindig összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a kiejtésszerinti átírás.

Ami már most a betűátírási módszert illeti, fontos, hogy minden cirill betűnek meg legyen a teljesen megfelelő latinbetűs egyenértékese. Elvül kell felállítani, hogy egy cirill betűnek csak egy latin betű felelhet meg és egy latin betűvel csak egy cirill betűt lehessen átírni. Ezenkívül kívánatos, hogy a cirill betűk átírására szolgáló latin betűk egyszerűek legyenek és ne összetettek. Az átírt szöveg pontosságának és érthetőségének rovására esnék az összetettbetűs átírás. Például a *zs* betűcsoport azért nem alkalmas a *ž* hang jelölésére, mert a szlávban (orosz, ukrán, bolgár stb.) gyakori a *z-s* hangkapcsolat, a *zs* tehát félreértésekre adhat alkalmat.

Ezeknek az elveknek szem előtt tartásával be kell vallanunk, hogy a magyar helyesírás számos szláv nyelv cirillbetűs ábécéjének átírására — helyesebben pontos, tudományos átírására — nem alkalmas. A magyar helyesírás segítségével nem tudunk különbséget tenni számos cirill betű között (például orosz *и* és *и*, ukrán *и* és *и* között), nem is beszélve arról, hogy a magyar helyesírás összetett betűi számos félreértésre szolgáltatnak alkalmat. De mégkevésbé alkalmasak erre a nyugateurópai népek (németek, angolok, franciák, olaszok stb.) helyesírási rendszerei. Hiszen például a német a szóvégi rövid *-ov* hangcsoportot, jobb híján, kénytelen az egyébként teljesen hamis képet adó *-off* betűkkel átírni. Vagy például a *zs* hangot mégcsak le sem tudja írni, hanem *sch*-val írja át!

A cirill betűk átírására ellenben nagyon alkalmas a mellékjeles betűkkel bővült egyszerű latin ábécé. Ez a mellékjeles betűkkel kiegészített ábécé jelenleg a csehben, tótban, horvátban, szlovénben és részben a lengyelben használatos. A lényeg az, hogy a latin hangrendszerben hiányzó hangot a hozzá legközelebb álló hang latin betűjének valamilyen mellékjellel ellátott alakjával jelöli. Például az *s* hangot *š*-sel, az *ny* hangot *ń*-nyel stb. Ezzel a betűrendszerrel könnyedén tehetünk eleget annak a követelménynek, hogy minden cirill betűnek csak egy latinbetűs megfelelője legyen.

Ezt az átírási módot nem is kell nekünk, könyvtárosoknak újonnan megalkotnunk, mert a nemzetközi szlavisztikai irodalomban, német, francia, angol, olasz, magyar stb. szakirodalomban éppúgy, mint a csehben, lengyelben stb., már régóta megvan és teljesen bevált. A mellékjeles betűkkel bővült latin betűsorról pontosan ki tudjuk fejezni a cirillbetűs szövegek minden árnyalatát. Könyvtári, bibliográfiai célokra tehát, ahol a pontos, betűhű szöveg elengedhetetlenül szükséges, nemcsak nagyon alkalmas, hanem az egyedül lehetséges betűsor.

A nyugateurópai könyvtári és bibliográfiai gyakorlatnak eddigi fogyatékoságán akar segíteni az ISA-Comité, amikor napirendjére tűzte a cirillbetűs szláv szövegeknek nemzetközi tudományos átírásának kérdését. Néhány régebbi — lényegében az angol és francia helyesíráson alapuló angol és francia — kísérleten kívül eddig egy figyelemreméltó javaslatot adtak be. Az olasz ENRICO DAMIANI ugyanis azt javasolja,¹ hogy a cirillbetűs szláv szövegek átírás alapjául a horvát helyesírás szolgáljon, amely, mint már említettem, a szerb cirill betűknek pontos megfelelőivel szolgál. A részletesen, gondolatmenetében az enyémhez hasonlóan megokolt javaslatához csatolja a cirill betűk latinbetűs átírását is. Ez a szerb-horvát betűkön kívül néhány, a szerbben ismeretlen cirill betű átírását is feltünteti.

Amikor DAMIANI javaslatát a nemzetközi bibliográfia és könyvtári gyakorlat szempontjából a legmelegebben üdvözljük, mint olyan lépést, amely az eddigi zűrzavaros és tudományos

¹ A Deutscher Normenausschuss által a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének hozzászólás és állásfoglalás végett átküldött javaslat. Megjelent olaszul a *L'Europa Orientale* c. folyóirat XVIII—1938. kötetének XI—XII. füzetében.

szempontból egyáltalában nem kielégítő állapotot van hivatva megszüntetni, nem hallgathatom el, hogy az Országos Széchényi-Könyvtár már 1935-ben az adréma-rendszer bevezetése alkalmával áttért az itt javasolt rendszerre. A szlávnyelvű cirillbetűk átírása tőlem, az oláhnyelvűeké pedig TAMÁS LAJOS akkori alkönyvtárnok, ma egyetemi ny. rk. tanártól származik. De meg kell említenem azt is, hogy DAMIANI átírási javaslatában, bár lényegében helyes, számos hiba, sőt hiány is észlelhető. DAMIANI ugyanis nem domborította ki eléggé a különböző szláv nyelvek betűhasználatát. Teljesen figyelmen kívül hagyta például az ukránt, nem vette kellően figyelembe az egyházi szlávot, sőt itt-ott a betűátírás elvén is csorbát ejtett és feleslegesen hangátírást javasolt. Az alábbi táblázaton, amely lényegében az Országos Széchényi-Könyvtár új címfelvételi szabályzatához mellékelte szláv és oláh cirill betűk átírásával azonos, DAMIANI hibáit is igyekszem kiküszöbölni. A különbség az én két összeállításom között az, hogy míg abban a betűk nyelvek szerint vannak csoportosítva, addig itt a különböző nyelvek betűit közös táblázatban tüntetem fel.

A betű alakja	A betű szám-értéke	A b e t ű á t í r á s a					
		az ó-egyházi szlávban	az oroszban	az ukránban	a szerbben	a bolgárban	a cirillbetűs oláh szövegekben
A, a,	1	a	a	a	a	a	a
B, б	—	b	b	b	b	b	b
B, b	2	v	v	v	v	v	v
Г, г	3	g	g	h	g	g	g
Г, г	—	—	—	g	—	—	—
Δ, δ, g	4	d	d	d	d	d	d
Ĥ, ĥ	—	—	—	—	dj ¹	—	—
E, e	5	e	je, e ²	e ³	e	e	e
Є, є	—	e	—	je	—	—	e
Э, э	—	—	e	—	—	—	—
Ж, ж	—	ž	ž	ž	ž	ž	ž
З, з	7	z	z	z	z	z	z
S	6	dz	—	—	—	—	dz
И, и, u	8	i	i	y ⁴	i	i	i
Ї, ї, ũ	—	—	j	j	—	j	—
I, i	10	i	i ⁵	i	—	—	i
J, j	—	—	—	—	j	—	—
K, к	20	k	k	k	k	k	k
Л, л	30	l	l	l	l	l	l
Љ, љ	—	—	—	—	lj ⁶	—	—

A betű alakja	A betű számértéke	A b e t ű á t í r á s a						a cirillbetűs oláh szövegekben
		az ó-egyházi szlávban	az oroszban	az ukránban	a szerbben	a bolgárban		
М, м	40	m	m	m	m	m	m	
Н, Н, н	50	n	n	n	n	n	n	
Нь, нь	—	—	—	—	nj	—	—	
О, о	70	o	o	o	o	o	o	
п, п	80	p	p	p	p	p	p	
Р, р	100	r	r	r	r	r	r	
С, с	200	s	s	s	s	s	s	
Т, (т) ⁷ , т, т	300	t	t	t	t	t	t	
ѣ, ѣ	—	—	—	—	é	—	—	
У, у	400	u	u	u	u	u	u	
оу, ъ, ов	400	u	—	—	—	—	u	
Ф, ф	500	f	f	f	f	f	f	
Х, х	600	ch	ch	ch	h	ch	ch (h)	
Ц, ц	900	c	c	c	c	c	c (t)	
Ч, ч	90	č	č	č	č	č	č	
Љ	—	—	—	—	dž	—	dž	
џ	—	št ⁸	—	—	—	—	št	
Ш, ш, ш	—	—	šč	šč	—	št	—	
Ш, ш	—	š	š	š	š	š	š	
ъ	—	ъ (ŭ) ⁹	—	—	—	ă ¹⁰	ă, â, â ¹¹	
ь	—	ь (i) ¹²	’ ¹³	’	—	’	ă, â	
Ѣ, ѣ	—	ě	č ¹⁴	—	—	ě	ea	
Ѧ	—	ja	—	—	—	—	ja	
ѧ	—	—	ja	ja	—	ja	—	
Ѩ	—	je	—	—	—	—	je	
Ю	—	ju	ju	ju	—	ju	ju	
Ѧ	—	e	ja ¹⁵	—	—	—	ea	
Ѧ	—	q ¹⁶	—	—	—	ă	ă, â, â	
†	—	—	—	—	—	—	în	
Ѧ	9	f	—	—	—	—	—	
Ѧ	60	—	—	—	—	—	x	
Ѧ	700	—	—	—	—	—	—	
Ѧ	800 ¹⁸	o	—	—	—	—	o	
Ѧ	—	y	y	—	—	—	ă, â	
Ѧ	—	y ¹⁷	—	—	—	—	—	
Ѧ	—	—	—	—	—	—	—	
Ѧ	—	—	—	ji	—	—	—	

¹ A zágrábi Délszláv Akadémia ehelyett a ct jelet használja. Mivel azonban ez a betű a horvát irodalomban ma sem közkeletű, nyomdatechnikai okokból a dj átírás alkalmasabb.

² Az oroszban van két e betű. Az E, e minden helyzetben előfordulhat és kiejtése mindig je (Petrov, kiejtése Pjetrov!). Az ѣ csak szó elején és csak idegen szavakban található és kiejtése e. Elegendő tehát, ha csupán a szó-

kezdő *e*-t jelöljük *je*-vel (de akkor okvetlenül!), míg a szó belsejében és szó végén egyszerűen *e*-vel írjuk. Az *e*, *ə* különbség ezzel eléggé kidomborodik. A szóbelseji *e*-nek *je*-vel való jelölése nemcsak felesleges, hanem zavaró is. Az *ě*, amelyet nyelvtani munkákban a hangsúlyos *e* (kiejtése *jo*) jelölésére használnak, folyószövegben és címlapon nem fordul elő, ennek az átírására tehát külön jelet megállapítani nem kell.

³ Az ukránban az *E*, *e* kemény, tehát *e* (míg az oroszban *je*!), ezzel szemben a *je* szótagot *e*-vel jelölik.

⁴ Az ukránban az *и* nem *i*-vel, hanem *y*-nal írandó át! Az *i* jele itt az *i*.

⁵ A régebbi orosz nyelvben. Ma ezt a betűt már nem használják.

⁶ A zágrábi Délszláv Akadémia ehelyett a *l*-et használja, de ez a jelölés egyáltalában nem terjedt el.

⁷ Csak a régebbi, XVIII. század előtti könyvekben fordul elő.

⁸ Előfordul az orosz egyházi emlékekben is. Itt néha *ž* a hangértéke.

⁹ A *ъ* egy egészen meg nem határozható hang volt az ó-egyházi szlávban (a X. századig). Később eltűnt, vagy teljes hanggá változott (*o*, *e*, *a*). Az egyházi szláv emlékekben már csak hagyomány, amelyet a modern szláv nyelvek közül az orosz és a bolgár is megőrzött (az oroszban a háború vége óta elhagyták). A betű átírása egyike a legnehezebb problémáknak. Modern szövegben (orosz, bolgár) előforduló szóvégi *ъ* elhagyható, de semmiesetre sem mellőzhető egyházi szláv, különösen pedig ó-egyházi szláv szövegekben. Az ó-egyházi szlávban még hangzott, tehát fontos hang volt, a későbbi egyházi szláv szövegekben pedig, mint a kézirat vagy nyomtatvány keletkezési helyére mutató fontos sajáttság, az átírásnál nem hanyagolható el. Kérdés csupán, hogyan jelöljük. A régebbi szlavisztikai irodalomban *ъ*-val írták át, újabban azonban inkább az eredeti betűt tartják meg latinnyelvű szövegekben is.

¹⁰ Csak szóbelsejében! Szóvégén, éppúgy mint az oroszban, elhagyható.

¹¹ Az *ž*, *đ*, *đ* jelek a mai helyesírás alapján. Helyes átírásához tehát tudni kell az oláh nyelvet. Ugyanez az eset a *ъ* és az *ѣ*-nél is.

¹² A *ъ* az ó-egyházi szlávnak másik meg nem határozható hangja (l. a 9. jegyzetet!). Később ez is eltűnt, vagy teljes hanggá változott. A régebbi irodalom *ъ*-vel jelölte, ma általában megtartják a *ъ*-t. A későbbi egyházi szláv szövegek meghatározásánál nagy szerepet játszik (a *ъ*-vel együtt), azért elhagyása hiba volna. A modern szláv nyelvekre nézve lásd a 13. jegyzetet!

¹³ Az oroszban, ukránban és a bolgárban az előtte álló mássalhangzó lágyításának jelölésére szolgál. Átírása: *ъ*.

¹⁴ A háború óta nem használják az oroszban. Helyette *e*-t írnak.

¹⁵ Csak a XVIII. század vége előtt, akkor is főleg egyházi szövegekben.

¹⁶ Az *o* az újabb és helyesebb átírás. A DAMIANI által javasolt *q*-t a szlavisztikában már évtizedek óta nem használják, de a nem szakembereknél még ma is fel-felbukkan.

¹⁷ Csak görög eredetű szavakban fordul elő.

¹⁸ A betűk számértékéhez meg kell jegyezni, hogy az ezreket a megfelelő betű elé tett *ѣ* jel jelöli. A számok a szövegtől *pontok*kal vannak elválasztva és felettük vízszintes vonal van. Például *ѣ* BTMA = 2341.

A cirill betűknek itt közölt átírásával kapcsolatban talán nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ennek az átírásnak alkalmazása nem áll ellentétben a Magyar Tudományos Akadémia ismert előírásával, mely szerint a cirillbetűs családneveket magyar helyesírás szerint kell átírni. A Tudományos Akadémia szabálya ugyanis *magyar szövegben előforduló nevek*re vonatkozik, míg a mi átírásunk cirillbetűs szlávnyelvű könyvcímek, tehát *szlávnyelvű szövegek vagy szövegrészek átírására* kíván szolgálni. Célja pedig az, hogy végre már a cirillbetűs könyvek bibliográfiai felvétele is a latinbetűs könyvek felvételéhez hasonlóan, szigorúan tudományos, szakszerű és pontos legyen.

KNIEZSA ISTVÁN.